

به نام خدا

نقش و جایگاه دفاع غیرعامل در دیپلماسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۳.....	مقدمه
۵.....	گفتار اول - مزایای توسعه «دفاع غیرعامل» در دیپلماسی کلان دفاعی
۱۰.....	گفتار دوم - راهکارهای ارتقای پدافند غیرعامل در دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران
۱۸.....	نتیجه‌گیری
۲۰.....	منابع و مأخذ

کد موضوعی: ۲۶۰

شماره مسلسل: ۹۴۳۷

دفتر: مطالعات سیاسی

دی ماه ۱۳۸۷

نقش و جایگاه دفاع غیرعامل در دیپلماسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران

چکیده

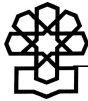
«دفاع غیرعامل»^۱ با تمرکز بر نقش محوری غیرنظامیان، نحوه آرایش و «مکان‌یابی»^۲ تأسیسات راهبردی و استفاده از شیوه‌های «اختفا، استتار، پوشش و ایجاد تأسیسات فریبده»؛ در کنار «دفاع عامل»^۳ و دکترین عملیات نامتقارن از پارامترهای شاخص‌گذاری سنجش امنیت ملی است که نقش مهمی را در بازدارندگی، دفاع مؤثر همه‌جانبه و حفظ سرمایه‌های ملی کشور ایفا می‌کند.

از رویکرد امنیت ملی، مهم‌ترین فرصت‌های، توسعه دفاع غیرعامل، عبارت‌اند از:

- کاهش عمق و دامنه آسیب‌پذیری نظام در قبال سناریوی حمله نظامی،
- افزایش قدرت پاسخ‌گویی و مقابله به‌مثل نیروهای مسلح به‌دلیل اختفای مناسب
- پدافند دفاع موشکی، پدافند ضدهوایی و تجهیزات راداری - الکترونیکی و بالتبع سلب ابتکار عمل از دشمن،
- جلوگیری از تنزل محسوس سطح رضایتمندی عمومی، کاهش ضریب احتمال
- ایجاد شکاف میان جامعه و حاکمیت در شرایط بحران و بالتبع ارتقای ضریب آستانه

1. Passive Defence
2. Site selection
3. Active Defence

به‌کارگیری مستقیم جنگ‌افزار به‌منظور خنثی‌کردن یا کاهش آثار عملیات خصمانه هوایی، زمینی، دریایی، نفوذی و خرابکارانه را دفاع عامل می‌گویند.

تحمل جامعه به‌دلیل بالا بردن قابلیت بقا و استمرار فعالیت‌های مراکز حساس نظامی و غیرنظامی در شرایط وقوع تهدید و جنگ،

- تضعیف احتمال عملیاتی‌شدن سناریوی حمله نظامی غافلگیرانه موشکی -
هوایی به‌دلیل افزایش خلأ اطلاعاتی متجاوزان از مکان دقیق تأسیسات راهبردی یا
نحوه آرایش سامانه‌های دفاع موشکی جمهوری اسلامی ایران،
- کاربست مناسب «دفاع مدنی» در بازدارندگی کلان ملی.

توصیه می‌شود متولیان امر برای ارتقای کارآمدی «دفاع غیرعامل» در
سیاست‌های کلان دفاعی - امنیتی، اقدام‌های زیر را مورد توجه قرار دهند:

- ایجاد، توسعه و حفاظت از زیرساخت‌های فناوری اطلاعات مانند ایجاد شبکه
اینترنت ملی (اینترانت) با هدف تقویت ضریب ایمنی اطلاعات طبقه‌بندی شده،
- افزایش تعامل و هم‌اندیشی میان نهادهای نظامی، امنیتی، اطلاعاتی، انتظامی و
کانون‌های تولید فکر با «سازمان پدافند غیرعامل» به‌منظور تقویت انسجام فکری -
رویه‌ای میان متولیان امر، بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌ها و مدیریت مناسب دانش دفاعی،
- توصیف، تبیین و سازمان‌دهی مناسب پدافند غیرعامل در قالب «نظام جامع
مدیریت بحران دفاعی»،

- بهره‌برداری بهینه و مناسب از ظرفیت‌های «نیروی مقاومت بسیج» در دفاع
غیرعامل،

- آسیب‌شناسی دیپلماسی عمومی - رسانه‌ای برای توسعه فراگیر دانش عمومی
دفاع غیرعامل،

- حداکثرسازی هماهنگی و هم‌افزایی ظرفیت ساختارهای نظامی، امنیتی و
سیاسی در سطوح استانی، بخشی و ملی به‌ویژه در شرایط بحران،

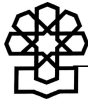

- حداکثرسازی ضریب امنیتی و ایمنی زیرساخت‌های ملی و استراتژیک،
- کاربست مناسب «آمایش سرزمینی» در ساختار نظام جامع دفاع غیرعامل.

مقدمه

هر اقدام پیشگیرانه غیرمسلحانه‌ای که موجب کاهش «آسیب‌پذیری»^۱ نیروی انسانی، تأسیسات و تجهیزات استراتژیک، «اسناد طبقه‌بندی شده»^۲ و شریان‌های ارتباطی کشور در مقابل تهاجم نظامی احتمالی شود، «پدافند غیرعامل» است^۳ که به دو بخش سخت و نرم تقسیم می‌شود، به طوری که در «بازدارندگی نظامی متعارف»^۴ نقش و جایگاه تسلیحات کلاسیک و در «بازدارندگی نامتعارف»^۵ نقش «تسلیحات کشتار جمعی»^۶ برجسته است، ولی در پدافند غیرعامل بر اهمیت نیروهای مردمی و نحوه مهندسی آرایش و ساخت تأسیسات استراتژیک افزوده می‌شود^۷ و نقش غیرنظامیان در حدی برجسته می‌شود که گاهی به آن (دفاع مدنی) می‌گویند. در پدافند سخت از اقدام‌های پیشگیرانه سخت‌افزاری مانند نوآوری‌های فنی - مهندسی و در پدافند نرم از

1. Vulnerability
  2. Classified Document
- اسناد طبقه‌بندی شده به چهار قسمت محرمانه (Confidential)، فوق محرمانه (Top-confidential)، سری (Secret) و فوق سری (Top-secret) تقسیم می‌شوند. براساس اصل اولویت‌سنجی در مطالعات امنیتی، طبیعی است که هر میزان بر دامنه و اهمیت اسناد و اطلاعات طبقه‌بندی شده اضافه شود به همان میزان بر وظایف متولیان دفاع غیرعامل برای حفاظت از آنها نیز افزایش خواهد یافت.
3. Passive Defence, <http://www.tpub.com/content/armyengineer>
  4. Conventional Military Deterrence
  5. Unconventional Deterrence
  6. Weapons of Mass – Destruction (Nuclear, Biological & Chemical Weapons)
  7. Civil Defence

الگوهای برنامه‌ریزی مناسب مدیریت بحران بهره‌گیری می‌شود.

در این راستا سازمان پدافند غیرعامل در هشتم آبان ۱۳۸۲ به دستور مقام معظم رهبری شکل گرفت و نمایندگانی از وزارت دفاع، ستاد کل نیروهای مسلح و قرارگاه پدافندی عضو آن هستند. مجلس شورای اسلامی نیز در بند «۱۱» ماده (۱۲۱) برنامه پنج‌ساله چهارم، دولت را مکلف کرده اقدام‌های مناسب و بازدارنده برای کاهش آسیب‌پذیری «مراکز حساس و حیاتی»^۱ را در دستور کار قرار دهد.^۲

به عبارتی یکی از ابزارهای ارتقا دهنده ضریب امنیت ملی، توجه متولیان امر به تقویت بازدارندگی از طریق کاربست مناسب «پدافند غیرعامل»^۳ در فرایند قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری‌های کلان دفاعی است، به ویژه در شرایطی که حجم لفاظی‌ها و جنگ روانی دشمنان مبنی بر احتمال حمله نظامی به تأسیسات استراتژیک هسته‌ای، نظامی و اقتصادی رو به افزایش است، توسعه دفاع غیرعامل می‌تواند ضرایب امنیتی در برابر تهدیدات برون‌سیستمی را افزایش و هزینه مهار سناریوهای تهدیدزا را کاهش دهد.

به همین منظور در این گزارش با هدف ارتقای ضریب امنیت ملی و بهره‌برداری بهینه از تمام ظرفیت‌ها، به مهم‌ترین فرصت‌ها و راهکارهای تقویت «دفاع غیرعامل» اشاره می‌شود.

1. Critical & Vital Centers

مراکز حیاتی به حوزه‌هایی اطلاق می‌شود که در صورت انهدام کامل یا قسمتی از آنها می‌تواند زمینه‌های وقوع بحران، آسیب و چالش‌های مدیریتی در ثبات نظام سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، مواصلاتی و دفاعی را فراهم کند.

۲. مصاحبه غلامرضا جلالی (رئیس سازمان پدافند غیرعامل) به مناسبت روز بسیج سازندگی و پدافند غیرعامل، <http://www.paydarimelli.com>، دهم دسامبر ۲۰۰۸.

3. Passive Defence

گفتار اول - مزایای توسعه «دفاع غیرعامل» در دیپلماسی کلان دفاعی

مهم‌ترین فرصت‌های توسعه «دفاع غیرعامل» در سیاست‌گذاری‌های کلان دفاعی عبارت‌اند از:

۱-۱. کاهش آسیب‌پذیری در برابر سناریوی حمله نظامی به ایران

دفاع غیرعامل ضریب احتمال آسیب‌پذیری مراکز حیاتی و حساس (اقتصادی، سیاسی، نظامی، ارتباطی، مواصلاتی، پالایشگاه‌ها، نیروگاه‌ها، فرودگاه‌ها و مجتمع‌های صنعتی) در برابر حملات هوایی - موشکی را کاهش و امکان سازمان‌دهی نیروها در شرایط حساس را ممکن می‌کند.

با توجه به اینکه انهدام تأسیسات راهبردی یکی از اهداف تهاجم نظامی است، «استتار و اختفا»^۱ این‌گونه تأسیسات می‌تواند قابلیت و توانایی «سامانه‌های شناسایی»^۲ سرعت هدفیابی و دقت «هدفگیری»^۳ تسلیحات آفندی دشمن را کاهش دهد.^۴

به‌عنوان مثال می‌توان به موقعیت جغرافیایی ساخت تأسیسات شیمیایی و پتروشیمی اشاره کرد که در صورت نزدیکی به نواحی مسکونی و مورد حمله قرار گرفتن، سموم

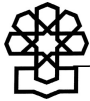
1. Camouflage & Concealment

استتار و اختفا فن و هنری است که با استفاده از وسایل طبیعی و مصنوعی، احتمال کشف و شناسایی نیروها، تجهیزات و تأسیسات توسط دیده‌بانی و ابزارهای جاسوسی دشمن را کاهش و از آنها حفاظت می‌کند.

2. Recognition

3. Targeting

4. Passive Defence, <http://www.fas.org/spp/starwars/docops>

خطرناکی مانند آمونیاک را در فضا منتشر و باعث «شیمیایی شدن»^۱ منطقه و افزایش شدید تلفات انسانی می‌شوند یا می‌توان به ساخت «تأسیسات هسته‌ای نطنز»^۲ در دامنه کوه‌های کرکس اشاره کرد.^۳

۲-۱. افزایش توان آسیب‌رسانی به متجاوزان

یکی از اهداف راهبردی سناریوی حمله نظامی غافلگیرانه به جمهوری اسلامی ایران، شناسایی و انهدام «سامانه‌های دفاع موشکی»^۴ و «پدافندهای ضد هوایی»^۵ است، بنابراین استتار این سامانه‌ها (موشک‌های سطح به سطح، سطح به دریا و ...) می‌تواند انعطاف‌پذیری نیروهای مسلح برای انهدام موشک‌های شلیک شده، قابلیت «بازیافت قوا و تجهیزات»^۶ و بالتبع توان حمله متقابل به کانون‌های استراتژیک نیروهای متجاوز را افزایش دهد.

از طرفی در آموزه‌های دفاع غیرعامل با تأکید بر «اصل تحرک‌پذیری»^۷ بر توان انعطاف‌پذیری یگان‌های نظامی و کارآمدی فریب نیروهای مهاجم افزوده می‌شود. به‌عنوان مثال گسترش کاربست «پرتاب‌کننده‌های موشک‌انداز»^۸ با قابلیت تغییر مکان

1. Chemical Materials Diffusion

2. Natanz Enrichment Facility

۳. مجتمع غنی‌سازی نطنز در ۴۰ کیلومتری جنوب شرقی کاشان و در دامنه ارتفاعات کوه کرکس واقع شده و عملیات ساخت آن از سال ۱۳۷۹ آغاز شده است. این تأسیسات با توجیه «دفاع غیرعامل» در اعماق زمین ساخته شده و لذا حجم خاکبرداری و مراحل ساخت آن، یکی از پیچیده‌ترین طرح‌های فنی بوده است.

4. Missile Defence Theatre

5. Anti - Aircraft Defence

6. Force Recovery & Reconstitution

7. Mobility Principle

8. Missile Launcher

سریع پس از انجام عملیات یا افزایش کاربرد «موشک‌های دوش پرتاب»^۱ در یگان‌های موشکی سپاه پاسداران از مهم‌ترین مصادیق ادغام مناسب «دکترین عملیات نامتقارن»^۲ و دفاع غیرعامل در راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران است. همچنین دفاع غیرعامل موجب پیشگیری از هدر رفتن منابع ارزی به دلیل حفظ تجهیزات و تسلیحات گران‌قیمت نظامی نظیر هواپیماهای شکاری و تراپری، سامانه‌های موشکی، رادارها، پدافندهای ضد هوایی و ... می‌شود، به‌ویژه اینکه جلوگیری از انهدام برخی تجهیزات نظامی در برخی مواقع می‌تواند سرنوشت یک نبرد را تغییر دهد.

۳-۱. جلوگیری از شکاف میان جامعه و حاکمیت

انهدام زیرساخت‌های اقتصادی، مواصلاتی، بهداشتی و ارتباطاتی به دلیل عدم رعایت اصول دفاع غیرعامل، می‌تواند تداوم خدمات‌رسانی عمومی دولت را با چالش مواجه کند که پیامد آن کاهش سطح رضایتمندی و شکاف میان جامعه و حاکمیت است.

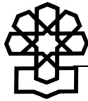
۴-۱. تضعیف احتمال عملیاتی‌شدن سناریوی حمله نظامی غافلگیرانه

هوایی - موشکی

هر میزان مدیریت بهره‌گیری از فنون استتار و «فریب»^۳ در آرایش سامانه‌های پدافندی جمهوری اسلامی ایران تقویت شود، به‌همان میزان بر عمق و دامنه خلأ اطلاعاتی

۱. موشک دوش پرتاب، پرتابه‌ای است که با موشک‌انداز به‌سوی هدف شلیک می‌شود و اندازه آن به‌صورتی است که انسان می‌تواند آن را بر شانه خود حمل و شلیک کند. مانند موشک‌های میثاق ۱، ثاقب و آرپی جی ۷.

2. Assymetrical Warfare Doctrine
3. deception

متجاوزان برای عملیاتی کردن سناریوی حمله نظامی افزوده می‌شود، به‌عبارتی دفاع غیرعامل با افزودن گستره نکات تاریک و مبهم نهادهای اطلاعاتی غرب، قدرت «بازدارنگی نرم»^۱ جمهوری اسلامی ایران را افزایش می‌دهد.

اهمیت دفاع غیرعامل هنگامی برجسته‌تر می‌شود که کارگزاران نظامی - امنیتی آمریکا و مؤسسات پژوهشی وابسته به آنان همواره یکی از موانع عملیاتی کردن «دکترین حمله نظامی پیش‌دستانه و غافلگیرانه»^۲ را خلأ اطلاعاتی پیرامون عمق و دامنه توسعه تأسیسات آفندی و پدافندی جمهوری اسلامی ایران و عدم موقعیت‌سنجی آنها اعلام کرده‌اند.^۳

۵-۱. تقویت کارآمدی «مدیریت بحران دفاعی»^۴

بحران‌ها از لحاظ منشأ به سه دسته زیر طبقه‌بندی می‌شوند:

- بحران‌های طبیعی:^۵ بیش از ۴۶ نوع حادثه طبیعی وجود دارد که تحت عنوان بحران‌های طبیعی شناخته می‌شوند^۶ مانند سیل، زلزله، «خشکسالی»^۷ و «تسونامی»^۸.
- بحران‌های انسان‌ساز: این بحران‌ها ناشی از قصور افراد یا عدم رعایت نکات

1. Soft Deterrence
2. Surprise & Pre - emptive Military Action
3. Iran in Preparations, Deployment to withstand Possible Attack by West, The Middle East Media Research Institute, <http://www.memri.org>, July 3, 2008.
4. Defensive Crisis Management
5. Natural Disasters
6. Natural Disasters. <http://library.thinkquest.org>
7. Drought
8. TSUNAMI

امواج بزرگ دریایی به ارتفاع نزدیک به ۵۰ فوت و سرعت ۸۰۰ کیلومتر بر ساعت که به دلیل وقوع زمین لرزه‌های زیردریایی و انفجار آتش‌فشان‌ها ایجاد می‌شود.

ایمنی است، مانند وقوع آتش‌سوزی در تأسیسات شیمیایی یا انفجار نیروگاه‌های هسته‌ای.

- بحران‌های امنیتی: این بحران‌ها با اهداف سیاسی، امتیازگیری، تغییر رفتار یا تضعیف نظام‌های سیاسی ایجاد می‌شود^۱ مانند وقوع جنگ، حوادث تروریستی، حمایت‌های برون‌مرزی برای ایجاد و گسترش شورش‌های مدنی، صنفی، دانشجویی، قومی و فرقه‌ای.

معمولاً قبل از وقوع بحران‌ها، پیش‌زمینه‌ای به نام «تهدید یا خطر بالقوه»^۲ وجود دارد، به عنوان مثال توسعه گستره جغرافیایی، عملیاتی و ساختاری ناتو در محیط پیرامونی ایران و انعقاد توافق‌نامه‌های امنیتی دوجانبه آمریکا با کشورهای همسایه می‌تواند پیش‌زمینه وقوع بحران‌های امنیتی یا عدم رعایت تدابیر ایمنی در ساخت نیروگاه هسته‌ای بوشهر می‌تواند پیش‌زمینه وقوع بحران‌های انسان‌ساز (چالش‌های زیست‌محیطی) را فراهم کند. در این راستا کاربست مناسب آموزه‌های دفاع غیرعامل می‌تواند زمینه‌های شکل‌گیری پتانسیل‌های تهدید را کم‌رنگ کند، زیرا بحران هنگامی شکل می‌گیرد که خطر بالقوه به بالفعل تبدیل شود، به طوری که فقدان تهدیدشناسی مطلوب و عدم آسیب‌شناسی تهدیدها بر سطوح کلان جامعه می‌تواند وزنه آسیب‌رسانی بحران‌ها را سنگین‌تر کند، به‌ویژه اینکه در اکثر مواقع بین بحران‌ها یک رابطه زنجیره‌ای وجود دارد، به عنوان مثال گسترش و تداوم بحران‌های امنیتی می‌تواند بستر شکل‌گیری بحران‌های اقتصادی، اجتماعی و بالعکس را فراهم کند.

1. Crisis Management for Directors, <http://www.ica.ba.ca/pdf/>
2. Threat or Potential Danger

گفتار دوم - راهکارهای ارتقای پدافند غیرعامل در دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران

توصیه می‌شود جمهوری اسلامی ایران با هدف تقویت بازدارندگی بومی و ارتقای ضرایب امنیتی، اقدام‌های زیر را برای توسعه دفاع غیرعامل مورد توجه قرار دهند:

۱-۲. کاربست مناسب تدابیر بازدارنده در قبال جنگ اطلاعاتی

با توجه به سرعت بالای جهانی شدن اطلاعات، افزایش وابستگی‌های متقابل در حوزه امنیت نرم‌افزاری و قرار گرفتن کشورها در یک دهکده جهانی، تقویت ضریب «امنیتی - ایمنی»^۱ زیرساخت‌های «فناوری اطلاعات»^۲ یکی از شاخصه‌های ارزیابی توان دفاعی در مواقع بحران است، به‌ویژه اینکه یکی از اهداف «جنگ اطلاعاتی»^۳ گسترش عمق و دامنه عملیات نامتقارن با هدف آسیب‌رسانی به کانون‌های انباشت اطلاعات در نهادهای استراتژیک است. از طرفی اکثر سرورهای شبکه اینترنت در اختیار یا کنترل ایالات متحده است که در صورت «تحریم رسانه‌ای»^۴ احتمال دارد تداوم خدمات‌رسانی را متوقف و باعث مختل شدن نظام بانکی و اقتصادی شود. به‌عبارتی با توجه به وجود ابهام در

1. Safety & Security
2. Information based Technology (IT)
3. Information Warfare
4. Media Sanction

چشم‌انداز عمق، دامنه و نوع تحریم‌ها و فقدان ایمنی کامل شبکه فیبر نوری^۱ توصیه می‌شود ایجاد اینترنت ملی (اینترنت)، تنوع‌سازی ارتباط با شبکه جهانی اینترنت مانند ارتباط ماهواره‌ای و «سیستم عامل ملی و نرم‌افزارهای کاربردی»^۲ هرچه سریع‌تر عملیاتی شود تا عمق آسیب‌پذیری نظام از قبل جنگ‌های اطلاعاتی کاهش یابد. ایجاد اینترنت ملی به این مفهوم نیست که ارتباط ما با خارج از کشور قطع شود، بلکه فقط دیتا سنتز و اطلاعات در داخل کشور نگهداری شده تا اگر دشمن تمام ورودی‌های اینترنت را قطع کرد، بتوان سایت‌های داخل را بدون هیچ مشکلی مدیریت کرد.

۲-۲. افزایش رایزنی میان نهادهای نظامی، انتظامی، اطلاعاتی و امنیتی با

سازمان پدافند غیرعامل

به‌منظور حداقل‌سازی هزینه‌ها، اجتناب از فعالیت‌های موازی و حداکثرسازی انسجام فکری - رویه‌ای متولیان امر، شایسته است هم‌افزایی میان ساختارها و کارگزارانی که به‌نحوی با دفاع غیرعامل مرتبطند، افزایش یابد. به‌عنوان مثال هم‌افزایی مناسب مجلس شورای اسلامی، شورای عالی امنیت ملی، وزارت کشور (ستاد بحران و شورای تأمین استان)، وزارتخانه‌های دفاع، آموزش و پرورش و بهداشت و درمان، ستاد کل نیروهای مسلح، صداوسیما و سازمان پدافند غیرعامل می‌تواند زمینه‌های تسریع امور و کارآمدی سیاست‌گذاری را ارتقا دهد، به‌طوری که یکی از شاخصه‌های سنجش میزان

۱. یکی از مجاری ارتباط جمهوری اسلامی ایران با شبکه جهانی اینترنت، اتصال با شبکه زیرساخت دیگر کشورها به‌ویژه امارات و کویت است ولی در مقاطع زمانی به‌وسیله وقوع حوادث عمدی یا سهوی مانند برخورد لنگر کشتی‌ها به فیبر نوری ایران در فجیره امارات، اختلال‌هایی را برای کاربران ایجاد کرده است.

2. National Applied Software

موفقیت پدافند غیرعامل، میزان هماهنگی و انسجام فکری - رویه‌ای میان ساختارهای سیاسی، نظامی، امنیتی، انتظامی و اطلاعاتی در سطح استانی، بخشی و ملی است. از طرفی افزایش تعامل میان «شورای پدافند غیرعامل استان‌ها»^۱ و فرماندهان سپاه استان‌ها و همچنین تعیین رایزن‌های (مشاوران) نظامی برای استانداران می‌تواند خلاقیت آنان برای مدیریت بحران‌های دفاعی در سطح استانی را افزایش دهد که تحقق مطلوب آن مستلزم هم‌اندیشی کارگروه‌های تخصصی میان وزارت کشور و ستاد کل نیروهای مسلح است.

۲-۳. تعریف نقش و جایگاه پدافند غیرعامل در مدیریت بحران دفاعی

با توسعه صنعت و فناوری‌های نوین بر اهمیت مدیریت بحران نیز افزوده می‌شود، به‌عنوان مثال یک زمین لم‌بزرع فاقد «ارزش امنیتی»^۲ است، ولی اگر در همین زمین یک نیروگاه هسته‌ای، پالایشگاه نفت و پادگان نظامی ساخته شود، دارای ارزش امنیتی می‌شود و بالتبع نیازمند «تدابیر حفاظتی و پیشگیرانه»^۳ است.

دفاع غیرعامل در چارچوب «مدیریت جامع بحران دفاعی»^۴ بر دو محور زیر استوار است:
- حداکثر پیشگیری از وقوع حادثه مانند استتار مناسب تأسیسات راهبردی به منظور حداقل‌رسانی ضریب هدف‌گیری،
- حداقل آسیب‌پذیری پس از وقوع بحران مانند ارتقای فرهنگ آموزش عمومی،

۱. به‌منظور مدیریت مناسب دفاع غیرعامل، با هماهنگی وزارت کشور و تأیید ریاست جمهوری یک ساختار استانی به‌نام شورای پدافند غیرعامل استان تشکیل شده که مسئولیت آن برعهده استاندار است.

2. Security Values

3. Preventive & Guardian Measures

4. Comprehensive Management of Defence Crisis

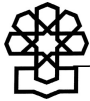
آماده‌سازی مردم در برابر بحران‌ها یا نحوه حداکثرسازی انسجام فکری - رویه‌ای پیرامون نحوه هم‌افزایی قابلیت ساختارهای نظام برای مهار آسیب‌ها به‌دلیل درگیر شدن ساختارهای متعدد در شرایط بحران.

از طرفی دفاع غیرعامل نقش مهمی را در «مدیریت منازعه»^۱ و تغییر قواعد بازی در شرایط بحرانی ایفا می‌کند، به‌عبارتی همان‌طور که وقوع رویدادهایی مانند سیل و زلزله می‌تواند بحران‌های طبیعی را ایجاد کند، تهاجم نظامی نیز در صورت فقدان آمادگی جامعه و نهادهای مرتبط و همچنین عدم برنامه‌ریزی مناسب و به‌موقع متولیان امر می‌تواند بستر ایجاد و گسترش بحران‌های بالقوه را ایجاد کند، به‌همین منظور شایسته است متولیان «ستاد بحران» در وزارت کشور و ستاد کل نیروهای مسلح، جایگاه دقیق دفاع غیرعامل را در نظام جامع مدیریت بحران مشخص کنند.

۲-۴. بهره‌برداری مناسب از ظرفیت نیروی مقاومت بسیج با هدف توسعه

افقی و عمودی دفاع غیرعامل

شاکله مردمی، فراگیر بودن و آشنایی نسبی با آموزش‌های نظامی - دفاعی سه شاخصه ذاتی نیروهای مقاومت بسیج است که باعث می‌شود این نهاد در صورت مدیریت مناسب بتواند نقش مهمی را در ارتقای ضریب کارآمدی دفاع غیرعامل در دیپلماسی کلان دفاعی ایفا کند که میزان موفقیت آن مستلزم توجه متولیان امر به توسعه همه‌جانبه (توجه به قدرت نرم‌افزاری در کنار ارتقای توان دفاعی) نیروی مقاومت بسیج و تبیین جایگاه آن در ساختار عملیاتی دفاع غیرعامل است. به‌عنوان

مثال فرماندهی سپاه پاسداران پس از تصویب فرماندهی معظم کل قوا، با هدف تقویت توان رزمی، حداکثر بهره‌وری از قابلیت‌های رده‌های نیروی مقاومت بسیج در برابر تهدیدهای داخلی و خارجی، هم‌افزایی تشکیلات سپاه در استان‌های مرزی و تمرکززدایی، دستور تشکیل ۳۱ سپاه استانی را صادر کرد که در چارچوب «دفاع شطرنجی و موزاییکی» ارزیابی می‌شود به‌طوری که هر استان قادر به دفاع از محدوده جغرافیایی خود و در عین حال کمک به استان‌های همجوار است.^۱

۲-۵. توسعه آموزه‌های پدافند غیرعامل در ساختار کلان مدیریت دانش دفاعی

یکی از مؤلفه‌های ارتقادهنده کارآمدی نظام تقنینی مجلس در حوزه‌های امنیتی، کاربست مناسب «پژوهش‌های قانون‌گذاری کاربردی»^۲ در نقشه جامع علمی کشور با هدف ارتقای ضرایب دفاع ملی است که با مهندسی مناسب سه پارامتر نیازسنجی، اولویت‌سنجی و امکان‌سنجی از رویکرد امنیت ملی، نقش مهمی را در بهینه‌سازی فرایند تصمیم‌گیری و هم‌افزایی مناسب ساختارهای مرتبط ایفا می‌کند. پدافند غیرعامل نیز از این قاعده مستثنا نبوده و توجه مراکز مطالعات امنیتی به آن می‌تواند در کارآمدسازی و کاهش هزینه‌های عملیاتی کردن نظام جامع دفاع غیرعامل مؤثر واقع شود.

۱. فرماندهی کل سپاه پاسداران، سردار سرلشکر محمدعلی جعفری، اعلام کرد: «سپاه‌های استانی بدون وابستگی و اتکا به مرکزیت می‌توانند از تمامیت خود دفاع کنند و استان تهران به‌دلیل گستردگی جمعیت دارای دو فرماندهی یکی در تهران بزرگ و دیگری در استان تهران به مرکزیت کرج است و فرماندهان سپاه استان‌ها اختیار دارند مأموریت‌ها، ترفیعات، انتصاب‌ها، بازنشستگی‌ها و استخدام‌ها را در حوزه جغرافیایی خود انجام دهند».

سپاه پاسداران در ساختار جدید متشکل از ۵ نیرو، ۱۰ قرارگاه، چندین پایگاه موشکی و دریایی و ۳۱ سپاه استانی است. برای اطلاع بیشتر به نشریه داخلی سپاه پاسداران (صبح صادق) به نشانی اینترنتی زیر رجوع شود:

۶-۲. آسیب‌شناسی دیپلماسی رسانه‌ای

پدافند غیرعامل نیازمند فرهنگ‌سازی در کشور است، زیرا اقدامات این فرایند پیشگیری از تهدیدات احتمالی است. دفاع باید متناسب با زمان و نوع تهدید سازمان‌دهی شود و امروزه دشمنان با اتخاذ آینده‌های عامل مانند جنگ روانی و با هدف مهندسی افکار عمومی به جنگ ملتها می‌روند، به همین دلیل با توجه به اهمیت به روز کردن امکانات دفاعی کشور، لزوم آموزش‌های نظامی و راهبردی در زمان صلح یک ضرورت است.

در این میان ابزارهای «دیپلماسی عمومی»^۱ نقش مهمی را در آموزش استانی و ملی مفاهیم، شیوه‌ها، فرصت‌ها و بنیان‌های دفاع غیرعامل برعهده دارند که میزان کارآمدی آن مستلزم تعیین نقش و جایگاه رسانه‌های عمومی در ساختار سازمانی و عملیاتی «کمیتة دفاع غیرعامل» و بهره‌وری بهینه از محیط‌های مجازی، برای ارتقای دانش دفاع عمومی است.

از طرفی با توجه به نقش محوری نیروهای غیرنظامی در توسعه دفاع غیرعامل، توصیه می‌شود وزارت آموزش و پرورش با گنجانیدن آموزش دفاع غیرعامل در میان برخی از دروس تحصیلات متوسطه، بستر ارتقا دانش دفاع ملی در سطح کلان را فراهم کند.

۷-۲. مهندسی امنیتی مناسب آرایش جغرافیایی تأسیسات راهبردی - عملیاتی

اولین گام در پدافند غیرعامل شناسایی و اولویت‌بندی محیط‌ها و زیرساخت‌های استراتژیک نظامی، اقتصادی و سیاسی است که می‌تواند به‌عنوان اهداف تهاجمی سناریوی حمله نظامی مورد توجه قرار گیرند.

در این راستا پنج مرکز ثقل اهداف نظامی متجاوزان به‌ترتیب عبارت‌اند از:

- حلقه فرماندهی که با انهدام آنها تصمیم‌گیری‌های کلان مدیریت استراتژیک با چالش مواجه می‌شود که نقش مغز را در دفاع غیرعامل بازی می‌کنند،

- حلقه تأسیسات راهبردی مانند تأسیسات برق، پالایشگاه‌ها، مخازن سوخت، نیروگاه‌های هسته‌ای، شبکه آبرسانی و انبارهای عمده مواد غذایی، این تأسیسات نقش جریان خون را ایفا می‌کنند، به‌طوری که با انهدام آنها فعالیت سایر دستگاه‌ها و زیرساخت‌های اقتصادی مختل می‌شوند.

- زیرساخت‌های مواصلاتی مانند فرودگاه‌ها، راه‌آهن، بنادر، جاده‌ها، پل‌ها و شبکه‌های مخابراتی که نقش اندام حرکتی را ایفا کرده و با انهدام آنها ستاد پشتیبانی مختل می‌شود،

- تضعیف روحیه نیروهای مسلح و جامعه از طریق جنگ نرم مانند پخش اعلامیه و شایعه‌سازی با هدف شکاف میان جامعه و حاکمیت،

- انهدام تأسیسات عملیاتی مانند پدافند دفاع موشکی، پدافند هوایی و نیروهای خط مقدم جبهه با هدف حذف موانع پیشروی ارضی.

البته با تغییر دامنه، ابزار و شیوه‌های تهدید، اولویت اهداف فوق‌الذکر نیز می‌تواند تغییر کند، به‌عنوان مثال در براندازی نرم، تضعیف روحیه نیروهای نظامی و غیرنظامی با هدف شکاف میان جامعه و حاکمیت از طریق ابزارهای جنگ نرم مانند پخش اعلامیه

و شایعه‌سازی برجسته‌تر می‌شود.

همچنین مکان‌یابی دقیق تأسیسات راهبردی مانند میزان دوری یا نزدیکی به اماکن غیرنظامی، میزان فاصله با کشورهای همسایه متخاصم و موقعیت حفاظت‌های طبیعی مانند کوه‌ها می‌تواند مورد توجه متولیان امر قرار گیرد.

۲-۸. تقویت ضریب امنیت اطلاعات طبقه‌بندی شده

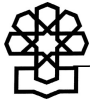
با توجه به اینکه یکی از ابزارهای تهاجم نظامی، توسعه «جنگ‌های سایبر»^۱ بهره‌برداری از «بمب‌های الکترومغناطیس»^۲ و نفوذ «هکرها»^۳ برای مختل کردن شبکه نرم‌افزاری داده‌های استراتژیک است، توصیه می‌شود با استفاده از فناوری‌های نوین و میکروفیلیم‌های فایل‌های پشتیبان، ضریب ایمنی داده‌های راهبردی افزایش یابد.^۴

از طرفی هر میزان جمهوری اسلامی ایران بتواند با بهره‌وری مناسب از فنون جنگ‌های اطلاعاتی، قدرت تمیز و چشم الکترونیک نیروهای مهاجم را مختل کند ضریب آسیب‌پذیری بانک‌های اطلاعاتی کاهش می‌یابد که موفقیت آن مستلزم تقویت همکاری میان ساختارهای عملیاتی و مراکز تحقیقات هوا - فضا است.

۲-۹. کاربرست مناسب آمایش سرزمینی در ساختار نظام جامع دفاع غیرعامل

«آمایش سرزمینی»^۵ با تقویت دفاع موزاییکی بخشی و استانی می‌تواند آسیب‌های

1. Cyber War
2. Electromagnetic Bomb
3. Hackers
4. A Survey of Active & Passive Defence Mechanisms against DDOS Attacks, <http://www.fbi.equ.edu.au/>
5. Spatial (Land Preparation)

امنیتی و اجتماعی را تا حد قابل توجهی کاهش دهد. به‌عنوان مثال خلأ جمعیتی در استان‌های مرزی می‌تواند دشمنان نظام را برای تهاجم‌های زمینی تحریک کرده یا تراکم جمعیت بالای تهران می‌تواند آسیب‌های انسانی مهمی را در زمان وقوع حملات هوایی گسترده تحمیل کند.

از طرفی براساس اصل تمرکززدایی و پراکندگی تجهیزات و تأسیسات راهبردی، انهدام اهداف مستحکم، پراکنده و کوچک به‌مراتب مشکل‌تر و پرهزینه‌تر از انهدام متراکم، بدون حفاظ و حجیم است.

نتیجه‌گیری

اصول پدافند غیرعامل مجموعه اقدامات بنیادین و زیربنایی است که در صورت کاربرست مناسب در ساختار دفاع ملی می‌تواند ضرایب امنیتی نظام را ارتقا دهد که بر هفت اصل استتار، اختفا، پوشش، فریب، جدایی و پراکندگی^۱ «مقاوم‌سازی»^۲ و «اخطار به موقع»^۳ استوار است.

عواملی همچون چیرگی گفتمان امنیت محور بر ترتیبات و معادلات حاکم بر خاورمیانه، حضور آمریکا و ناتو در اولین حلقه پیرامونی جمهوری اسلامی ایران،

1. Separation & Dispersion
2. Hardening & Fortification

به‌معنای نصب استحکامات مناسب در مراکز حیاتی است تا ضریب آسیب‌پذیری آنها را در برابر اصابت بمب، موشک، توپخانه، خمپاره و ترکش آنها کاهش دهد.

3. Warning on Time

مقاوم‌سازی به‌معنای تجهیز مراکز حساس به تدابیر حفاظتی است که در مقابل اصابت مستقیم بمب، موشک، خمپاره و ترکش به آنها مقاومت کرده و مانع صدمه به آنها شود.

وجود ابهام امنیتی در مورد دورنمای دیپلماسی باراک اوباما در قبال موضوع هسته‌ای، انعقاد توافق‌نامه‌های دفاعی برون‌سیستمی میان آمریکا و کشورهای منطقه با ابزار ایران‌هراسی، لفاظی‌های مکرر آمریکا یا رژیم صهیونیستی مبنی بر احتمال گزینه حمله نظامی، جلوگیری از بروز شکاف میان جامعه و حاکمیت و همچنین حداقل‌سازی آسیب‌پذیری تأسیسات راهبردی در شرایط بحرانی، لزوم استتار مناسب سامانه‌های دفاع موشکی و پدافندهای ضد هوایی و اهمیت حراست از تأسیسات راهبردی و اطلاعات طبقه‌بندی شده، از دلایلی است که بر ضرورت توجه متولیان دیپلماسی امنیتی به توسعه و تدوین نظام جامع دفاع غیرعامل افزوده است.

چه از لحاظ احتمال وقوع حوادث طبیعی (قرار گرفتن در گسل زلزله، سیل و خشکسالی) و چه از لحاظ شاخصه‌های سنجش ضرایب امنیتی (مجاورت سرزمینی با نیروهای نظامی آمریکا و ناتو، تمرکز دکترین براندازی نرم برای گسترش تنش‌های اجتماعی و ...) جمهوری اسلامی ایران شاخصه‌های کشور بحران‌خیز را دارد که این امر، اهمیت دفاع چندجانبه را دوچندان می‌کند. به عبارتی راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران شایسته است، براساس مهندسی مناسب دفاع کلاسیک، دفاع غیرعامل و دکترین عملیات نامتقارن پایه‌گذاری شود که هر سه مکمل یکدیگرند، زیرا پدافند عامل در حال حاضر به‌تنهایی قادر به مقابله با تسلیحات آفندی پیشرفته جهت جلوگیری از آثار ویرانگر آنها بر مراکز استراتژیک نیست، لذا کاربست مناسب اصول و معیارهای پدافند غیرعامل، می‌تواند داربست دفاع ملی را مستحکم‌تر کند.

منابع و مآخذ

1. Passive Defence, <http://www.tpub.com/content/armyengineer>.
  2. Passive Defence, <http://www.fas.org/spp/starwars/docops>.
  3. Iran in Preparations, Deployment to withstand Possible Attack by West, The Middle East Media Research Institute, <http://www.memri.org>, July 3, 2008.
  4. Natural Disasters. <http://library.thinkquest.org>.
  5. Crisis Management for Directors, <http://www.ica.ba.ca/pdf/>.
  6. <http://www.sobhesadegh.ir/B87/0358/M04.HTM>.
  7. A Survey of Active & Passive Defence Mechanisms against DDOS Attacks, <http://www.fbi.equ.edu.au/>.
۸. مصاحبه غلامرضا جلالی (رئیس سازمان پدافند غیرعامل) به مناسبت روز بسیج سازندگی و پدافند غیرعامل، <http://www.paydarimelli.com>، دهم دسامبر ۲۰۰۸.

شناسنامه گزارش

شماره مسلسل: ۹۴۳۸

عنوان گزارش: نقش و جایگاه دفاع غیرعامل در دیپلماسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران
Report Title: The Position of Passive – Defence on Iran Security Strategy

نام دفتر: مطالعات سیاسی (گروه دفاعی، کمیته مطالعات امنیتی – هسته‌ای)

تهیه و تدوین: سیدمهدی بخارایی‌زاده

ناظر علمی: محمدحسین دیده‌گاه، مصطفی دلاورپوراقدم

متقاضی: معاونت پژوهشی

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی و معادل انگلیسی آنها:

۱. دفاع غیرعامل (Passive Defence)

۲. امنیت ملی (National Security)

۳. حمله نظامی (Military Action)

۴. تأسیسات راهبردی (Strategic Installations)

۵. حفاظت از اطلاعات طبقه‌بندی شده (Protection of Classified Information)

تاریخ انتشار: ۱۳۸۷/۱۰/۲۸